

Ekonomía a ekonomika 2000

- historický vývoj
- ekonomické myslenie
- základné ekonomické otázky
- typy ekonomík
- národné a svetové hospodárstvo
- integračné ekonomické zoskupenia - MMF a CEFTA

Ľudia sa už odpradáva snažili obklopiť dostatkom materiálnych a duchovných hodnôt, ktoré im spríjemňovali život. Z tohto sa **historickým vývojom** vyvinula akási ekonomická činnosť, ktorej podstatou je vyrábanie *statkov* a poskytovanie *služieb*, ktorými môžeme uspokojiť svoje potreby. **Potreby** sú vrodené alebo získané požiadavky ľudí, ktoré si uvedomujeme ako pocity nedostatku a snažíme sa ich odstrániť. Potreby sa stále vyvíjajú a stávajú sa tak hnacím motorom hospodárskeho rozvoja spoločnosti. Každý jednotlivec môže mať však iné predstavy o svojich potrebách a ich uspokojovaní, preto ich môžeme rozdeliť podľa:

- materiálnej podstaty: *hmotné* (materiálne - naše potreby mať a užívať veci) a *nehmotné* (duševné - naše potreby mať a užívať vedomosti, schopnosti a vlastnosti, napr. potreba vedieť šoférovať auto)
- naliehavosti uspokojovania: *životne nevyhnutné* (primárne; napr. potreba prijímať potravu) a *kultúrne a luxusné* (sekundárne; nie sú pre život nevyhnutné; napr. potreba mať video). Hranica medzi týmito dvoma typmi potrieb je pohyblivá a závisí od stupňa rozvoja spoločnosti.
- počtu nositeľov: *individuálne* (potreba jednotlivca; napr. potreba vypíť si malinovku) a *kolektívne* (spoločné potreby; napr. potreba ochrany životného prostredia).

Ľudské potreby sa uspokojujú pomocou *statkov* (produkt ľudskej práce - hmotná vec) a *služieb* (cudzie činnosti, ktoré uspokojujú ľudské potreby svojím vlastným priebehom - nejaká činnosť). **Statky** sa tiež delia podľa rôznych kritérií a síce:

- dostupnosti: *voľné* (nachádzajú sa voľne v prírode v relatívne neobmedzenom množstve, sú prístupné všetkým, pri ich spotrebe sa nemusí na ich úpravu vynaložiť väčšie úsilie; napr. lesné plody) a *ekonomické* (vzácne; pretože sú v obmedzenom množstve, nemôžu uspokojiť všetky naše potreby a získavame ich značným úsilím z prírody (nerasty) alebo výrobou (chlieb), tvoria väčšinu statkov)
- materiálovej hodnoty: *hmotné* (materiálne, každá vec, ktorou možno uspokojiť ľudské potreby; napr. odev) a *nehmotné* (nemateriálne, duševné schopnosti človeka; napr. znalosť cudzieho jazyka)
- účelu: *výrobné* (slúžia na výrobu ďalších statkov; napr. stroj) a *spotrebné* (slúžia na bezprostredné uspokojovanie potrieb akonáhle sa vyrobia; napr. chladnička, syr).

Služby delíme na *vecné* (činnosti, ktoré obnovujú alebo zlepšujú hmotné statky a tak uspokojujú ľudské potreby; napr. oprava televízora) a *osobné* (cudzie činnosti, ktoré priamo smerujú k človeku a tak uspokojujú jeho potreby; napr. kadernícke služby). Uspokojovanie bežných potrieb sa nazýva **spotreba**.

Mali by sme si charakterizovať základné pojmy. **Ekonomika** je časť spoločenského života, ktorá je spätá s ekonomickou činnosťou a jej cieľom je uspokojiť potreby spoločnosti, zaoberá sa každodenným procesom manipulácie s kapitálom. Ekonomika sa delí podľa:

- charakteru výstupu: *hmotný statok* (v tomto rámci rozlišujeme *primárny sektor* - činnosti spojené s prírodnými procesmi a živými organizmami; napr. poľnohospodárstvo alebo ťažobný priemysel, a *sekundárny sektor* - činnosti spojené s premenou prírodných zdrojov a priemyselným rozvojom; napr. spracovateľský priemysel) a *služba* (rozlišujeme *terciárny sektor* - služby obyvateľstvu a primárnemu a sekundárnemu sektoru; napr. zdravotníctvo; a *kvarciárny sektor* - informačné služby zamerané na manipuláciu s informáciami a služby pre terciárny sektor)
- vlastníctva: *verejný sektor* a *súkromný sektor*

- **formálnosti**: *legálny sektor* (štatisticky sledované a legálne činnosti) a *nelegálny sektor* (utajované a štatisticky nesledované činnosti).

Ekonomia je veda, ktorá skúma na základe čoho a ako spoločnosť rieši problém vzácnosti statkov, čiže veda, ktorá sa zaoberá ekonomikou. Ekonomia vznikla v druhej polovici 18. storočia a jej základy položil Adam Smith knihou "Pojednanie o podstate a pôvode bohatstva národov" ("*Bohatstvo národov*"). Neskôr sa však ekonomia rozčlenila na **mikroekonomiu** (skúma správanie sa jednotlivých subjektov trhu a napr. vysvetľuje proces tvorby cien jednotlivých druhov tovarov a vzájomný vzťah dopytu a ponuky) a **makroekonomiu** (skúma hospodárstvo ako celok, vysvetľuje mechanizmus jeho fungovania a zaoberá sa globálnymi ekonomickými trendami).

Výroba je základom existencie ľudskej spoločnosti a je to cieľavedomá činnosť (výrobný proces), v ktorej sa pretvárajú *výrobné vstupy* na *výrobné výstupy* (výrobky - hmotné ekonomické statky; a služby - nehmotné ekonomické statky). Na začatie výrobného procesu sú potrebné *výrobné faktory - inputy* (všetko, čo sa vo výrobnom procese použije na vytvorenie novej užitočnej hodnoty). Rozlišujeme 3 základné inputy:

- *prácu* (=ľudský kapitál; cieľavedomá činnosť, ktorou človek tvorí hodnoty a uspokojuje tým svoje potreby. Môžeme ju považovať aj za faktor vyspelosti ekonomiky, pretože čím je ekonomika vyspelejšia, tým je ľudská práca drahšia a tvorí podstatnú časť z nákladov na výrobu výrobku. Je ovplyvnená vzdelaním, kvalifikáciou, praxou a tvorivosťou pracovníka, ktorý je nositeľom pracovnej sily. Existuje aj *trh práce* - u nás Národný úrad práce - kde ponuka je tvorená ľudskou prácou a dopyt určujú firmy. Cenou za ľudskú prácu je **mzda**, ktorá môže byť *časová* - mzda za odpracovaný čas, *úkolová* - mzda za priemerný počet vyrobených výrobkov za určitú časovú dobu, *nominálna* - suma na výplatnej páske či hotovosť a *reálna* - čo si za tú sumu môžem reálne kúpiť. So mzdami súvisí aj mzdová diskriminácia a mzdové rozdiely, ktoré môžu vzniknúť na základe kvality odvedenej práce alebo výnimočných schopností pracovníka, pričom štát môže tento rozdiel kompenzovať. Pri ľudskej práci si musíme ešte spomenúť **nezamestnanosť** - sociálno-ekonomický jav vyjadrujúci neúplné využitie práceschopného obyvateľstva, ktoré má o prácu záujem - , ktorá môže byť *dobrovoľná*, kedy je počet voľných pracovných miest väčší alebo rovnaký ako počet nezamestnaných ľudí; alebo *nedobrovoľná*. Rozlišujeme 3 druhy *dobrovoľnej nezamestnanosti - frikčnú* (spojená s určitými prirodzenými životnými cyklami; napr. materská dovolenka, presťahovanie sa), *štruktúrnú* (voľné pracovné miesta sú, ale nie v obore, v ktorom ste spôsobilí - nemáte kvalifikáciu adekvátnu požiadavkám zamestnávateľa) a *cyklickú* (sezónnu; celkový dopyt po ľudskej práci je nízky, ide väčšinou o prechodnú nezamestnanosť v odvetviach so sezónnym charakterom výroby; napr. poľnohospodárstvo, cestovný ruch).

- *prírodné zdroje* (poľnohospodárska pôda, úžitková pôda a všetky ostatné prírodné zdroje. Cenou za pôdu je pozemková **renta** poberaná jej vlastníkom. Táto cena môže byť ovplyvňovaná polohou, rozlohou a úrodnosťou pôdy.)

- *kapitál* (výrobné činitele - výrobky, ktoré fungujú dlhodobo a uplatňujú sa hlavne v procese výroby ďalších výrobkov - sú to teda najmä rôzne technológie; napr. počítače, stroje. Kapitál nadobúda rôznu formu, môže byť *fyzický* - hmotný, *nehmotný* a *finančný* vo forme cenných papierov alebo peňazí - jeho cenou je **úrok**. Ďalej je to kapitál *fixný* alebo *investičný* - nespotrebuje sa naraz a dá sa použiť v niekoľkých procesoch; a *circulujúci* alebo *obežný* - ustavične mení formu; napr. zásoby tovaru, peniaze v pokladnici).

Renta, mzda a úrok sa stali hnacími motormi ekonomiky.

Kombináciou týchto výrobných faktorov dochádza k produkcii tzv. *výstupov - outputov*, ktoré sa hneď spotrebujú (služby), alebo použijú na ďalšiu výrobu či spotrebu (výrobky). Tieto výrobky a služby môžeme získať prostredníctvom trhu a nazývajú sa *tovary*. Keďže tovary by mali uspokojiť potreby pomerne vysokého počtu obyvateľstva, je potrebné ich výrobu opakovať, čo sa nazýva reprodukcia.

Ekonomické myslenie sa vyvíjalo spolu s vývojom ľudskej spoločnosti. V stredoveku vznikajú dva podstatnejšie ekonomické smery - *merkantilizmus* (káže využívať bohatstvo krajiny - hlavne drahé kovy - a zakazuje ich vyvážať; Ľudovít XIV. vo Francúzsku) a *fyziokratizmus* (štát si musí zabezpečiť hospodársku sebestačnosť, lebo len tak sa môže stať ekonomicky vyspelým; Colbert za Ľudovíta XIV.). V 19. storočí prichádza už spomínaný **Adam Smith** s trhovým liberalizmom a názorom, že trh je neviditeľná ruka ekonomiky,

ktorá vyrieši existujúce problémy a treba jej preto nechať voľný priebeh a nezasahovať do nej. K nemu sa pridáva aj pán Keynes, ktorý síce so Smithom súhlasí, no dodáva, že je dobré, ak sa štátu ponechajú právomoci určitých zásahov do odvetví ekonomiky, najmä ak by išlo o zásahy ochranné alebo opravné. Týmto dáva zároveň impulz k vzniku zmiešanej ekonomiky. Ďalším dôležitejším teoretikom bol Karl Marx, ktorý, ako už vieme, vniesol na svetlo sveta ideu komunizmu a riadenej ekonomiky - všetko vlastníctvo má byť spoločné, pričom každý si je navzájom rovný, a štát má napláňovať výrobné trendy a ciele, pričom má zohľadniť a predpokladať ekonomické problémy, ktoré by sa mohli vyskytnúť. Ako najperspektívnejšia sa zatiaľ ukázala *novoliberalistická teória*, ktorá hovorí, že štát by mal ekonomiku usmerňovať pred jej vybočením z určitého štandardu, ktorý je riadený trhom.

Ekonomika rieši tri **základné ekonomické otázky**, a síce:

- *čo vyrábať?* (aké druhy statkov vyrábať v čo najpríhodnejšom čase, aby bolo oslovených čo najviac spotrebiteľov)
- *ako vyrábať?* (s čo najmenšími nákladmi na výrobu pri použití najefektívnejších technológií, či prenechať výrobu štátnym a či súkromným podnikom)
- *pre koho vyrábať?* (spôsob rozdeľovania výsledkov výroby, nájsť si vhodného odberateľa)

Rozlišujeme rôzne **typy ekonomík**, ktorých historický vývoj sme si už naznačili. Ekonomika môže byť:

- *založená na inštinktoch, zvykoch a tradíciách* (uplatňovala sa hlavne počas staroveku a stredoveku, bola založená na pôdnom feudálnom obchodovaní. Išlo hlavne o odovzdávanie ekonomických zvykov z generácie na generáciu. V súčasnosti sa vyskytuje väčšinou už len v malých celkoch; napr. v domácnostiach.)
- *riadená* (príkazová, centrálné štátne riadenie ekonomiky - napláňovať ekonomický vývoj, štátne vlastníctvo a monopolné postavenie výrobcov na trhu)
- *trhová* (princíp slobodného podnikania - rôzne subjekty (väčšie, menšie, štátne, súkromné,.....) a voľná súťaž (cena je určená dopytom a ponukou). V trhovej ekonomike sú určujúce nasledujúce činitele: spotrebiteľ a jeho príjmy určujú čo vyrábať, konkurencia medzi výrobcami určuje ako vyrábať a trh prostredníctvom dopytu a ponuky určuje pre koho sa bude vyrábať. Trhová ekonomika však predpokladá dokonalú konkurenciu, čo je však v súčasnosti takmer nedosiahnuteľné, pretože do trhu vstupujú rôzne monopoly a v neposlednom rade štát.)
- *zmiešaná* (stretávajú sa tu prvky riadenej a trhovej ekonomiky, pričom ekonomika sa riadi zákonmi trhu, ktorý rieši aj väčšinu problémov, ale štát tu tvorí akýsi ohraničujúci rámec, pričom prijíma zákony o ekonomike a o riešení základných jej problémov, čím sa snaží hlavne o ochranu ekonomicky slabšieho obyvateľstva. Štát je nadôvažok vlastníkom strategických podnikov.)

Národné hospodárstvo vzniklo z feudálnych a predfeudálnych hospodárstiev postupným vývojom z domáceho hospodárstva (naturálne hospodárstvo), ktoré sa prehlbovaním del'by práce a zdokonaľovaním technológií vyvinulo do trhového hospodárstva (menšie trhy sa postupne združovali do celonárodných a vznikali univerzálne platidlá). Národné hospodárstva sa vytvárali spolu s modernými národmi na území jednotlivých štátov v 19. storočí počas buržoázných revolúcií. Jednotlivé národné hospodárstva sa od seba viac či menej odlišujú, pričom ich vývoj je ovplyvňovaný vnútornými (inflácia, ekonomické, prírodné a politické faktory, využitie zdrojov a výhod, prognózy do budúcnosti) a vonkajšími faktormi (okolité štáty, vojny, situácia na svetových trhoch).

Národné hospodárstvo je vlastne súhrn činností hospodárskeho charakteru, ktoré sa uskutočňujú na území daného štátu občanmi a subjektmi podnikania. NH je tvorené sústavou hospodárskych subjektov (firmy,

domácnosti, štátne orgány). Hlavnou úlohou NH je uspokojiť potreby celej spoločnosti, pričom však naráža na prekážky, ktoré súvisia hlavne s obmedzeným množstvom statkov a služieb. Výkonnosť NH určujú **národohospodárske ukazovatele**, medzi ktoré patrí:

- **hrubý národný produkt** (sumár z obrátov celkového množstva vyrobených výrobkov a služieb, ktoré sa vytvoria vo výrobnom procese občanov určitého štátu, vrátane tých, ktorí žijú v zahraničí)

- **hrubý domáci produkt** (sumár z obrátov všetkých vyrobených výrobkov a služieb, ktoré vyrobia občania na území daného štátu. Na lepšie vysvetlenie - Slovák žijúci v Čechách prispieva do hrubého domáceho produktu Českej republiky - lebo to vyrobí na jej území, ale do hrubého národného produktu Slovenskej republiky - lebo je občan SR.)

- **čistý národný produkt** (je to isté ako HNP, len je znížený o amortizáciu - hodnota opotrebovaných výrobkov, ktoré boli vyradené)

- **národný dôchodok** (súhrn všetkých dôchodkov)

Bohužiaľ neviem, či je súčasťou tejto maturitnej otázky aj inflácia, ale ak hej, tak tu ju máte, a ak nie, tak si to škrtnite... **Inflácia** je prejav ekonomickej nerovnováhy štátu, čo vedie k trvalému rastu cien. Na meranie inflácie sa používa tzv. *ISC* (index spotrebiteľských cien), ktorý sa odvodzuje od cenového priemeru všetkých tovarov na Slovensku. Takto vzniká cenová úroveň, ktorá sa porovnáva s úrovňami dosiahnutými v minulých rokoch a nárast cien vyjadrený v percentách je inflácia. Poznáme 3 druhy inflácií:

- **miernu** (v rozmedzí od 1-9% za rok; je prijateľná pre všetky vyspelé ekonomiky a je to vlastne prirodzený jav)

- **cválajúcu** (od 10-1000%, prináša so sebou už určité problémy)

- **hyperinfláciu** (nad 1000%, spôsobuje rozpad peňažného hospodárstva v štáte)

Inflácia prináša so sebou nasledujúce **dôsledky**: pokles reálnych príjmov obyvateľstva (za tie isté peniaze si môžeme kúpiť menej tovaru), znehodnocujú sa hotové peniaze a úspory, mení sa štruktúra spotreby (rastú výdavky za základné životné potreby a klesajú výdavky za iné služby), znevýhodňujú sa veritelia a majitelia peňazí, vlastníci tovaru a dlžníci naopak isté výhody získavajú, vznikajú vážne sociálne dôsledky hlavne pre najchudobnejšiu časť obyvateľstva.

Slovenská národná ekonomika sa musí zaoberať hlavne problémami s udržaním inflácie a nezamestnanosti (hlavne nezamestnanosť stredo- a vysokoškolsky vzdelaných ľudí). Výhodou je geografická poloha SR, pretože tvorí akýsi most medzi západnou a východnou Európou v "srdci Európy", čo môže mať v budúcnosti pozitívny vplyv na rozvoj cestovného ruchu a kontaktov vôbec.

Svetové hospodárstvo je mladšie ako národné a začína sa formovať koncom 19. storočia. Hlavným znakom svetového hospodárstva je, že sa sa musí ovplyvňovať v svetovom merítku (napr. krach americkej burzy v roku 1933 ovplyvnil aj hospodárstvo v Európe). Svetové hospodárstvo sa neustále buduje, stále vzniká viac nadnárodných firiem a všetko sa postupne prepája. Toto svetové prepojenie však niekedy prináša so sebou určité problémy, pretože prepojenosťou menových a finančných systémov môže aj menšia kríza silnejšej štátnej meny prerásť do svetových rozmerov. Poznáme svetové menové systémy, ktoré ovplyvňujú svetové hospodárstvo: **Bretonwoodsky**, ktorý vzniká v USA a jeho základom je filozofia globalizácie, pričom má strážiť svetový ekonomický systém. V roku 1976 vzniká taktiež v USA **Kingstonský menový systém**, pričom sa odráža od zameniteľnosti jednotlivých mien za dolár. Európa si ako odpoveď na americký systém vytvorila vlastný, **európsky menový systém**, pričom sa má chrániť proti amerikanizácii a za týmto účelom si vytvára vlastnú menovú jednotku ECU (neskôr nahradená EURO-m).

Ako som už spomenula, v súčasnom svete sa stále presadzuje tendencia ekonomického združovania jednotlivých štátnych útvarov do väčších celkov. Táto integrácia je vyvolaná hlavne prehlbujúcou sa deľbou práce, rozvojom výrobných síl pod vplyvom technického pokroku a potrebou prepojenia jednotlivých menších

národných ekonomík. **Hospodárska integrácia** je teda proces vzájomného a postupného zblížovania, prepájania a prispôsobovania sa národných ekonomických štruktúr a prehĺbovanie závislosti medzi nimi. Integrácia do celku so sebou prináša isté **výhody** - celok má väčšie možnosti celkového rozvoja, má lepšie predpoklady na vyrovnávanie rozdielov medzi úrovňou jeho jednotlivých častí a ľahšie odoláva prípadným nepriaznivým vonkajším ekonomickým vplyvom.

Podľa úrovne prepojenia ekonomík môže mať **integrácia** rôzne **stupne**:

I. *pásmo voľného obchodu* (členské krajiny rušia colné tarify, voči nečlenským krajinám však uplatňujú vlastnú colnú politiku)

II. *colná únia* (to isté ako pri voľnom obchode, lenže voči nečlenským štátom sa uplatňuje spoločná colná politika)

III.. *spoločný trh* (okrem voľného obchodu aj voľný pohyb práce a kapitálu)

IV.. *hospodárska únia* (okrem spoločného trhu aj spoločný postup v určitých oblastiach hospodárskej politiky)

V. *úplná ekonomická integrácia* (predpokladá aj menovú úniu, spoločnú fiškálnu, sociálnu a anticyklickú politiku - ide o nadštátnu integráciu, kde nadnárodné orgány preberajú funkcie národných)

Krajiny východnej a strednej Európy boli dlho ovplyvňované integráciou RVHP (Rada vzájomnej hospodárskej pomoci). Združovala socialistické štáty, ktorých ekonomiky boli zamerané príliš jednostranne, čo má dnes za následok nemalé problémy s ich transformáciou. Pod vplyvom zmien v roku 1989 došlo v Európe aj k integračným zmenám, pričom najvýznamnejšie ekonomické zoskupenia sú EU, OECD (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj), GATT (všeobecná dohoda o clách a obchode), WTO (Svetová obchodná organizácia), CEFTA, MMF, Svetová banka (Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj), Európska banka pre obnovu a rozvoj a V-4 (Višeγράdska štvorka - členmi sme my, Poľsko, Maďarsko a ČR).

MMF alebo **Medzinárodný menový fond** je finančná inštitúcia, ktorá vznikla v roku 1944, pričom Československo bolo jednou zo zakladajúcich krajín, ale neskôr bolo z dôvodu neplnenia si základných povinností vylúčené. Hlavnými **cieľmi** sú konzultácie členských štátov o menových a platobných otázkach, pôsobiť na stabilitu menových kurzov, podporiť rozvoj medzinárodného obchodu a poskytovať členským krajinám devízové úvery. Každá vstupujúca krajina do MMF musí zaplatiť *zápisnú kvótu*, ktorá slúži na rôzne účely, no najmä tvorí peňažnú zásobu, na ktorú MMF siaha, ak si chce niektorý členský štát požičať (čím viac členský štát prispieva, tým viac si môže požičať, pričom čím je štát bohatší, tým viac prispieva). K riadiacim prvkom MMF patria *Rada guvernérov* (minister financií za každý členský štát - stretávajú sa raz do roka), *Výkonná rada MMF*, *výkonný riaditeľ* (na čele personálu MMF, zároveň je aj predsedom Výkonnej rady; už tradične je ním nejaký Európan alebo minimálne neameričan, keďže prezident Svetovej banky je občan USA).

CEFTA alebo **Stredoeurópska dohoda o voľnom obchode** je integráciou, do ktorej je okrem Česka, Poľska, Maďarska a Slovinska zapojené aj Slovensko. Jej pôsobnosť sa vzťahuje aj na iné oblasti.